

BUXORO AMIRLIGINING CHOR ROSSIYASI BILAN IQTISODIY ALOQALARI (XIX ASRNING 60-90-YILLARI)

Sherbutayeva Gulhayo Dilmurod qizi
Navoiy Davlat Universiteti tarix fakulteti
tarix yo'nalishi 1-kurs magistranti

XIX asrning ikkinchi yarmida Buxoro Amirligi bilan Rossiya Imperiyasi o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar yangi tarixiy bosqichga kirdi. Bu davr Markaziy Osiyoda Rossiya imperiyasining geosiyosiy ta'siri kuchaygan hamda mintaqaning iqtisodiy jihatdan imperiya manfaatlariga moslashtirilgan davri sifatida tavsiflanadi. Ayniqsa, 1868-yildan keyin Buxoro amirligi Rossiya protektoratiga aylangach, ikki davlat o'rtasidagi savdo-iqtisodiy munosabatlar keskin faollashdi [1].

Rossiya imperiyasi uchun Buxoro amirligi strategik jihatdan muhim iqtisodiy hudud hisoblangan. Chunki amirlik Markaziy Osiyoning ichki savdo yo'llarida muhim o'rin egallab, Afg'oniston, Eron va Sharq mamlakatlariga chiqish imkonini bergan [2]. Shu sababli Rossiya hukumati Buxoro bilan iqtisodiy aloqalarni mustahkamlash orqali nafaqat savdo hajmini oshirish, balki mintaqadagi siyosiy ta'sirini ham kuchaytirishni maqsad qilgan.

1868-yilgi shartnomadan keyin Rossiya savdogarlariga Buxoro hududida erkin faoliyat yuritish imkoniyati yaratildi. Rossiya kapitalining kirib kelishi natijasida savdo tizimida muhim o'zgarishlar yuz berdi. Ayniqsa, Rossiya savdo firmalari va vositachilarining Buxoro bozorlaridagi mavqei mustahkamlandi [3]. Bu esa an'anaviy mahalliy savdo tizimining asta-sekin imperiya iqtisodiy tizimiga bog'lanishiga olib keldi.

Mazkur davrda savdo aylanmasining asosiy qismini paxta tashkil qilgan. XIX asrning 70-80-yillarida Rossiya sanoatining rivojlanishi va to'qimachilik korxonalarining kengayishi Markaziy Osiyo paxtasiga bo'lgan talabni oshirdi [4]. Natijada Buxoro vohasida paxtachilikka ixtisoslashuv kuchaydi. Sug'oriladigan yerlarning bir qismi g'alla ekinlaridan paxta maydonlariga aylantirildi. Bu holat qisqa muddatda eksport hajmini oshirgan bo'lsa-da, ichki oziq-ovqat ta'minotiga salbiy ta'sir ko'rsatgan [5].

Rossiyadan Buxoro amirligiga olib kirilgan mahsulotlar orasida sanoat gazlamalari, temir buyumlar, qand, kerosin, oynalar va choy asosiy o'rinni egallagan [6]. Ayniqsa, fabrikada ishlab chiqarilgan arzon matolar mahalliy hunarmandlarning mahsulotlari bilan raqobatga kirishdi. Natijada ayrim hunarmandchilik tarmoqlarida ishlab chiqarish hajmi kamaygan.

Savdo aloqalarining rivojlanishida transport tizimidagi o'zgarishlar ham muhim rol o'ynadi. XIX asr oxirida Kaspiyorti temir yo'lining qurilishi Rossiya bilan iqtisodiy munosabatlarni yanada jadallashtirdi [7]. Temir yo'l orqali yuk tashishning tezlashuvi savdo xarajatlarini kamaytirib, Rossiya mahsulotlarining Buxoro bozorlariga keng kirib kelishiga imkon yaratdi. Shu bilan birga, Buxoro xom ashyosini Rossiya sanoat markazlariga yetkazish ancha qulaylashdi.

Rossiya-Buxoro iqtisodiy munosabatlarining yana bir muhim jihati moliyaviy ta'sirning kuchayishi bilan bog'liq edi. Rossiya banklari va savdo agentliklari amirlik hududida faoliyat yurita boshladi [8]. Bu esa pul muomalasining kengayishiga va savdo operatsiyalarining yangi shakllarini paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Biroq iqtisodiy jihatdan bu jarayon Buxoro amirligining Rossiya kapitaliga qaramligini kuchaytirgan.

Shuningdek, Rossiya hukumati iqtisodiy aloqalarni mustahkamlash orqali mintaqada siyosiy nazoratni ham kengaytirgan. Savdo vakillari, elchilar va harbiy mutaxassislar faoliyati

iqtisodiy manfaatlar bilan bir qatorda imperiyaning strategik maqsadlariga ham xizmat qilgan [9]. Shu tariqa iqtisodiy munosabatlar mustamlakachilik siyosatining muhim vositalaridan biriga aylangan. XIX asrning 90-yillariga kelib Buxoro amirligi iqtisodiy jihatdan Rossiya bozoriga tobora ko‘proq bog‘lanib qoldi. Eksport tarkibida xom ashyo mahsulotlari ustunlik qilgan bo‘lsa, importda tayyor sanoat mahsulotlari asosiy o‘rinni egallagan [10]. Bu esa amirlik iqtisodiyotining bir tomonlama rivojlanishiga va mahalliy ishlab chiqarishning zaiflashuviga olib kelgan.

Umuman olganda, XIX asrning 60–90-yillarida Buxoro amirligi bilan Chor Rossiyasi o‘rtasidagi iqtisodiy aloqalar savdo hajmining ortishi, transport infratuzilmasining rivojlanishi hamda kapital munosabatlarining kirib kelishi bilan xarakterlanadi. Biroq ushbu jarayon iqtisodiy modernizatsiya bilan bir qatorda amirlikning iqtisodiy mustaqilligini cheklab, Rossiya imperiyasiga qaramligini kuchaytirgan tarixiy omillardan biri bo‘lib xizmat qilgan.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Khalid A. *The Politics of Muslim Cultural Reform*. – Berkeley: University of California Press, 1998.
2. Becker S. *Russia’s Protectorates in Central Asia: Bukhara and Khiva, 1865–1924*. – Harvard University Press, 1968.
3. Morrison A. *Russian Rule in Samarkand 1868–1910*. – Oxford University Press, 2008.
4. Pierce R. *Russian Central Asia 1867–1917*. – Berkeley, 1960.
5. Абдураимов М. *Очерки аграрных отношений в Бухарском эмирате*. – Ташкент: Фан, 1970.
6. Саидкулов Т. *Социально-экономическая история Бухарского эмирата*. – Душанбе, 1969.
7. Skrine F. *The Expansion of Russia in Central Asia*. – Cambridge, 1899.
8. Olworth E. *Central Asia: A Century of Russian Rule*. – New York: Columbia University Press, 1994.
9. Soucek S. *A History of Inner Asia*. – Cambridge University Press, 2000.
10. Carrère d’Encausse H. *Islam and the Russian Empire*. – London, 1988.